

آسیب‌شناسی نقد علوم انسانی

(نمونه مورد مطالعه: داوران شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی)

سید حسین حسینی*

چکیده

هدف از پژوهش حاضر آسیب‌شناسی چگونگی نقد متون علوم انسانی در کشور از نگاه پاره‌ای استادان و منتقدان این حوزه بوده است. بدین منظور نمونه‌ای از داوران حوزه علوم انسانی که در زمینه نقد کتاب با «شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی» همکاری داشتند به صورت در دسترس انتخاب و ابزار سنجش در اختیار آنان قرار گرفت. این ابزار بر اساس تجربه‌های چندساله بوسیله محقق ساخته و تنظیم شده بود. نتایج نشان داد مهم‌ترین آسیب‌های نقد کتب علوم انسانی در شورای مذکور مربوط به کارکرد ساختاری گروه‌ها است از قبیل ناکامل بودن جامعیت گروه‌ها؛ عدم شناسایی استادان توانمند در سطح کشور و نقص در حلقه داوران. در پایان، بر اساس این نتایج، پیشنهادهایی کاربردی و راهبردی در جهت ترویج نقد در حوزه علوم انسانی کشور ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها: روش نقد، علوم انسانی، آسیب‌شناسی نقد، شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی.

۱. مقدمه

در اهمیت نقد به مثابه یک ضرورت انسانی و توجه به این که نقطه ثقل یک اندیشه متدیک محسوب می شود جای تردیدی نیست. چنانچه لوازم و مقتضیات مولفه های مفهومی نقد به درستی تحلیل شوند آنگاه می توان به سمت تنظیم "منظومه نقد پژوهی" (ر.ک: حسینی، ۱۳۹۳) روی آورده و این امر را مقدمه انقلاب های علمی دیگری قرار داد؛ یعنی

زمینه سازی برای تحقق شبکه نقد علمی و اجتماعی و سپس تولید نظریه های علمی نوین با رویکرد های بومی. (همان)

عبارت critique یا critio به معنای «نقد» از کلمه یونانی krinein گرفته شده است. این عبارت در زبان عربی و فارسی به دو معنای متفاوت اما مرتبط با هم بکار برده می‌شود؛ نخست، تشخیص دادن و جدا کردن درم و دینار یا سره از ناسره (انوری، ۱۳۸۲، ص ۴۵) و به عبارت دیگر بازشناختن و تفکیک درست از معیوب است، و دوم مناقشه کردن یا در نظر دیگری مناقشه کردن است. در هر دو حالت تعریف نقد متضمن امری را در نظر اول پذیرفتن و چون و چرا آوردن در ماهیت یک موضوع است (بلخاری، ۱۳۸۶، ص ۶؛ قراملکی، ۱۳۹۰ ص ۱۴؛ واربرتن، ۱۳۸۸؛ ص ۳۲).

نزدیک‌ترین عبارت به critique و آنچه مد نظر نوشتار حاضر است review یا book review است که برای آن عبارت «مرور انتقادی» در نظر گرفته شده است. مرور انتقادی شبیه گزارش کتاب (book report) است با این تفاوت که گزارش کتاب خلاصه‌ای از آن چیزی است که مولف ارائه می‌دهد و بیشتر جنبه توصیفی دارد تا تحلیل مساله. در واقع در این گزارش، معنای کلی کتاب و ویژگی‌ها و جزئیات انتشار طرح می‌شود اما مرور انتقادی هم تحلیلی است و هم توصیفی. به عبارت دیگر به تحلیل محتوای کتاب، بافتی که کتاب در آن نگارش شده و نقاط قوت و ضعف آن می‌پردازد و در پایان بحث می‌کند که آیا کتاب ارزش خواندن دارد یا خیر. در مرور انتقادی به بررسی دقیق و مفید محتوای کتاب پرداخته می‌شود و ارزش کتاب مورد ارزیابی قرار می‌گیرد یعنی اینکه کتاب چگونه به فهم موضوع کمک می‌کند و در بافت دانش موجود در آن زمینه قرار می‌گیرد (شیلدز Shields، ۲۰۱۳). مرور انتقادی؛ هدف کلی کتاب، ساختار آن و سبک روایتی آن را مورد بررسی قرار می‌دهد و تلاش می‌کند از طریق مقایسه کتاب با دیگر کتب موجود در آن زمینه جایگاه کتاب را در یک بافت بزرگتر موضوعی مشخص کند. چنانچه روایت کتاب غیرداستانی باشد، مرورگر تمرکز اولیه خود را بر نقطه نظرات اصلی کتاب و منابعی که نویسنده برای طرح این نقطه نظرات از آنها استفاده کرده متمرکز می‌کند (پایگاه اطلاع‌رسانی دانشگاه داک Duke University، ۲۰۱۳). با این حال باید به این موضوع توجه کرد که «انتقادی» به معنای انتقاد در حالت منفی آن نیست و بیشتر نیازمند سؤال در مورد اطلاعات مطرح شده در یک متن و ارزیابی و قضاوت در مورد آن متن است.

اما آنچه در این مقاله مورد نظر است معنای خاص نقد می‌باشد یعنی «نقد به معنای ارزیابی و داوری علمی همراه با تفکیک نقاط اشتراک و اختلاف و تحلیل نقاط قوت و ضعف یک دیدگاه یا یک نظریه علمی» (حسینی، ۱۳۸۹ الف، ص ۶۹) و به معنای دقیق‌تر؛ "نقد علمی"^۳؛ بررسی، تحلیل و ارزیابی علمی نقاط قوت (امتیازات) و ضعف (کاستی‌ها) یک موضوع (نظریه علمی یا متن علمی اعم از کتاب، مقاله، یادداشت علمی و طرح پژوهشی) در ابعاد شکلی (ظاهری و صوری) و محتوایی (باطنی و علمی) آن با توجه به معیارهای علمی مورد نظر است. در این تعریف ابعاد شکلی شامل: کاربرد آموزشی اثر در برنامه درسی دانشگاه‌ها، مولفه‌های جامعیت صوری، کیفیت چاپ، رعایت قواعد عمومی نگارش و ویرایش تخصصی اثر، و روان و رسا بودن اثر؛ و در بعد محتوایی: نظم منطقی در کل اثر، و نظم منطقی درون فصول، اعتبار و کفایت منابع و رعایت امانت، کیفیت علمی اثر و بی‌طرفی مولف، نوآوری، و سازواری اثر با مبانی و پیش‌فرض‌های اسلامی است (حسینی، ۱۳۹۰).

نقد یک کتاب می‌تواند اهداف متعددی داشته باشد. نخست و مهمترین هدف نقد یک کتاب انتقال این موضوع به خواننده است که کتاب در مورد چه موضوعی است و آیا این کتاب ارزش خواندن دارد یا خیر؟ دوم اینکه کتاب‌ها ابزاری برای برقراری رابطه بین دو ذهن هستند. نویسنده تلاش می‌کند از طریق عبارات یا تصاویر یک متن، برخی مفاهیم، ایده‌ها و نظریه‌ها را به خواننده منتقل کند و خواننده از طریق این متن یا تحت تاثیر قرار می‌گیرد و یا نمی‌گیرد؛ اما منتقد کتاب از طریق به اشتراک‌گذاری نقد کتاب یا واکنش خود به کتاب، این فرصت را برای خوانندگان فراهم می‌کند که بدانند آیا کتاب به عنوان یک ابزار ارتباطی توانسته به خوبی بین مولف و خواننده کار کند؟ به عبارت دیگر آیا به خوبی ایده‌ها و نظریه‌ها را به خواننده منتقل کرده است؟ منتقد کتاب نه فقط آنچه کتاب می‌گوید را بیان می‌کند بلکه آنچه که کتاب برای شخص وی معنا می‌دهد را نیز بیان می‌کند. بنابراین نقد یک کتاب، یک ماده عینی است از آنچه که کتاب می‌گوید و از سوی دیگر یک ماده ذهنی است از آنچه که کتاب به خواننده می‌گوید. کمک به توسعه فرهنگی و فرهنگ کلی جامعه، کمک به انتشار آگاهانه و آزادانه افکار و اندیشه‌ها، توسعه مهارت‌های انتقادی در خوانندگان متون و تقویت فهم دقیق آنچه در یک کتاب آمده است، از دیگر اهداف نقد یک کتاب می‌تواند باشد. (شیلدز، ۲۰۱۳).

جدای از بحث‌های مربوط به فلسفه نقد (حسینی، ۱۳۸۹ ب، ص ۲۵) از دیگر اهداف نقد متون به خصوص در حوزه علوم انسانی می‌توان به ترویج فرهنگ نقد در جامعه علمی

کشور، ترویج جریان نقد و زمینه‌سازی برای نظریه‌پردازی در حوزه علوم انسانی، نظام‌مهندسازی نقد علمی در حوزه علوم انسانی، زمینه‌سازی برای تنظیم نظام نامه نقد در حوزه علوم انسانی (حسینی، ۱۳۹۳ الف، ص ۵)، فراتر رفتن از نظریه‌های موجود، بسترسازی برای گسترش گفتگوی علمی در کشور، ارتقای خلاقیت نظری در محافل علمی، و معرفی آثاری که در فرایند رشد و بالندگی علوم انسانی در تراز جهانی نقش برجسته داشتند (شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی، ۱۳۹۰ الف)، اشاره کرد.

به این نکته باید توجه نمود که اگر نقد در یک فضای علمی و به معنای درست آن گسترش پیدا نکند، کار علمی به سرانجام خود نخواهد رسید. همچنین یکی از مشکلات مبتلابه جامعه ما فقدان طرح مسائل و موضوعات چالش‌انگیز بعد از انقلاب بوده است. به نظر می‌رسد با فراهم نمودن زمینه‌های نقد علمی بتوان فضای طرح مسائل و موضوعات جدیدی که مقتضای انقلاب اسلامی است، در جامعه علمی مطرح، و اجازه طرح و تحلیل این ضرورتها را داد (حسینی، ۱۳۹۲، ص ۱۲۶؛ هم او، ۱۳۸۸، ص ۷۱).

با علم به اهمیت اهداف فوق و با رویکرد تقویت تفکر انتقادی، توسعه فرهنگ نقد، تقویت جایگاه علوم انسانی، کمک به اصلاح برنامه‌های آموزشی حوزه علوم انسانی، کمک به اصلاح سرفصل‌های دروس در حوزه علوم انسانی، پیشنهاد تدوین سرفصل‌ها، دروس و دوره‌های جدید، کمک به طراحی رشته‌های مشترک علوم انسانی و اسلامی، شناسایی و ایجاد بانک اطلاعاتی برای متون درسی و کمک درسی دانشگاه‌ها، استادان و نشریات مختلف حوزه علوم انسانی؛ «شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی» در سال ۱۳۷۴ تشکیل شد. این شورا در چهارده گروه تخصصی علوم انسانی شامل ۱- گروه زبان و ادبیات فارسی و زبانهای باستانی؛ ۲- گروه زبان و ادبیات عربی؛ ۳- گروه اقتصاد؛ ۴- گروه تاریخ؛ ۵- باستان‌شناسی؛ ۶- گروه روانشناسی؛ ۷- گروه زبانشناسی و زبانهای خارجی؛ ۸- گروه علوم اجتماعی؛ ۹- گروه علوم تربیتی؛ ۱۰- گروه علوم سیاسی؛ ۱۱- گروه فقه و حقوق؛ ۱۲- گروه فلسفه و کلام و ادیان و عرفان؛ ۱۳- گروه مدیریت؛ و ۱۴- گروه روش‌شناسی علوم انسانی اسلامی، با جلب مشارکت بیش از ۳۰۰۰ نفر از استادان دانشگاه‌ها، تاکنون به نقد حدود ۴۰۰۰ متن اصلی و کمک درسی علوم انسانی دانشگاه‌ها اقدام کرده است (حسینی، ۱۳۹۳ الف، ص ۴). فرایند نقد این آثار در شورا بدین ترتیب است که ابتدا متون مورد نظر در گروه‌های تخصصی، شناسایی و پس از تأیید گروه جهت نقد و بررسی برای دو تن از استادان صاحب‌نظر ارسال می‌شود. ارزیابیها و داوریهها بر اساس آئین‌نامه‌های

اجرائی شورا و فرم‌های داوری (شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی، ۱۳۹۰ب) خواهد بود که مبتنی بر نقاط قوت و ضعف شکلی و محتوایی می‌باشند. سپس هر متن داوری شده، توسط دو تن از استادان گروه مورد بازبینی قرار می‌گیرد و در نهایت جمع‌بندی نقدها و داوری‌ها در جلسات اعضای هیئت علمی گروه مورد ارزیابی نهایی قرار گرفته و نظریه نهایی پیرامون متن مورد بررسی به اشکال زیر منعکس شود: ۱- مکاتبه با مؤلف محترم، ۲- مکاتبه با ناشر یا مرکز سفارش دهنده، ۳- نگارش مقاله‌های نقد و یادداشت‌های انتقادی مختصر و مفصل در نشریه علمی پژوهشی شورا و یا سایر نشریات علمی معتبر (حسینی، ۱۳۹۳ الف، ص ۷ و نیز ر.ک: هم او، ۱۳۹۳ ب).

روشن است گستردگی زمینه‌ها و حساسیت علمی مقوله نقد متون، می‌تواند آسیب‌های جدی به آن وارد سازد و دستیابی به اهداف ذکر شده را با چالش اساسی مواجه سازد. با مرور بر پیشینه مباحث مربوط به آسیب شناسی نقد، مشخص می‌شود که این مطالعات عمدتاً متمرکز بر عدم رعایت ملاحظات اخلاقی در نقد متون بوده است؛ ملاحظاتمانند: عدم انتخاب داور بر اساس فهم و تخصص موضوعی، محتوایی و روش‌شناختی؛ عدم تقدم فهم متن بر نقد متن از سوی ناقد؛ فقدان معیارهای مشخص برای نقد؛ فقدان مهارت‌نگیزه‌ها؛ استفاده از زبان نامناسب؛ عدم تفکیک متن از مؤلف، امتناع ناقد از پذیرش متونی که با آنها اختلاف نظر اساسی دارد؛ و ارائه نتایج داوری و نقد به شکل غیرسازنده. (اسلامی، ۱۳۸۳، ص ۵۰). بدیهی است این آسیب‌ها معمولاً مربوط به تمامی حوزه‌های علوم بوده و از نگاه داوران و ناقدان حوزه علوم انسانی و نیز از منظر مقاله حاضر به عنوان مهمترین رکن این فرایند محسوب نمی‌شود.

۲. روش

هدف از پژوهش حاضر آسیب‌شناسی نقد متون در حوزه علوم انسانی از نگاه داوران این حوزه بوده که با شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی (به عنوان مهمترین مرجع نقد علمی این متون در حوزه علوم انسانی کشور) همکاری داشته‌اند و از این رو جامعه پژوهش حاضر از این دسته استادان و پژوهشگران که در سال ۱۳۹۰ به عنوان داور کتب با گروه‌های تخصصی شورا همکاری داشته‌اند انتخاب شده‌اند. از این جامعه، تعداد ۴۵ نفر به روش نمونه‌گیری در دسترس، برگزیده شد و ابزار پژوهش جهت پاسخگویی در اختیار

آنان قرار گرفت. این ابزار یک پرسشنامه محقق ساخته و مشتمل بر ۲۵ ماده بود که بر طیف لیکرت ۵ تایی (۵=کاملاً، ۴=زیاد، ۳=نسبتاً، ۲=کم و ۱=اصلاً) تنظیم شد. ماده‌های این ابزار در سه مؤلفه؛ ۱- آسیب‌های مربوط به گروه‌ها، ۲- آسیب‌های مربوط به کارکردهای اجرایی شورا و ۳- آسیب‌های مربوط به فرایند نقد، تقسیم‌بندی شدند. آسیب‌های مربوط به گروه‌ها شامل سیزده مورد بود که در جدول شماره ۲ آمده است. آسیب‌های مربوط به کارکرد اجرایی شورا از شماره ۱۴ تا ۲۱، و آسیب‌های مربوط به فرایند نقد نیز از شماره ۲۱ تا ۲۵ جدول شماره ۲ ردیف شده‌اند.

گرچه هر سه این آسیب‌ها با یکدیگر مرتبط هستند و به نحوی هر یک از مواد ۲۵ گانه، بر دیگری اثرگذار است اما آسیب‌های مربوط به "گروه" آسیب‌هایی تعریف شدند که عمدتاً در حوزه فعالیت‌ها، تصمیمات و اقدامات گروه‌های تخصصی شورا قرار دارند مانند: تقسیم وظایف بین اعضاء گروه، شناسایی و جذب استادان، اخذ و تحویل داوری‌ها، برقراری ارتباط با دانشگاه‌ها و غیره. آسیب‌های مرتبط با "کارکرد اجرایی شورا"، در حیطه فعالیت‌های دبیرخانه شورا (به عنوان حلقه وصل بین گروه‌ها و داوران، با سیاست‌ها و اهداف شورا)، قرار داشت و به روند اجرایی و ساختار مدیریتی آن باز می‌گردد مانند: پرداخت حق الزحمه‌ها، هزینه‌ها، ارائه گواهی‌ها و یا روند چاپ مقالات و غیره. در نهایت آسیب‌های مربوط به "فرایند نقد و داوری"، به مسایلی بازگشت داده می‌شود که از ماهیت نقد در شورا و نیز الگو و مدل خاص نقد و ارزیابی کتب در شورای بررسی متون یاد می‌کنند یعنی مواردی که به صورت اختصاصی، به شیوه منتخب و ویژه این مجموعه در نقد کتب مربوط است و این روش را از روش‌های دیگر نقد و احیاناً مراکز دیگر جدا می‌سازد مانند: وجود اشکالات علمی، ابهامات و یا نقایصی در فرم‌های داوری، محدود شدن گروه‌ها به بررسی کتب درسی دانشگاهی، و یا فقدان فرهنگ نقد علمی در جامعه. لازم به ذکر است برای تحلیل داده‌ها از روش‌های آمار توصیفی شامل جداول فراوانی، میانگین و انحراف استاندارد استفاده شده است.

۳. یافته‌ها

اطلاعات توصیفی شامل میانگین، انحراف استاندارد، کمترین و بیشترین نمره و متغیرهای پژوهش در کل گروه نمونه و به تفکیک گروه‌های تخصصی شورا در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. اطلاعات توصیفی متغیرهای پژوهش در کل گروه نمونه و به تفکیک گروه‌های پژوهشی

بیشترین	کمترین	انحراف استاندارد	میانگین	متغیر	گروه
۴/۴۳	۲/۷۱	۰/۴۵	۳/۴۶	۱- آسیب‌های مربوط به گروه	کل گروه نمونه
۱/۳۳	۲/۸۳	۰/۴۴	۲/۳۰	۲- آسیب‌های مربوط به دبیرخانه	
۱/۵	۳/۷۵	۰/۶۲	۲/۹۶	۳- آسیب‌های مربوط به فرآیند نقد	
۴	۳/۲۱	۰/۳۳	۳/۶۰	۱- آسیب‌های مربوط به گروه	گروه زبان‌شناسی
۲/۸۳	۱/۳۳	۰/۶۷	۲/۲۹	۲- آسیب‌های مربوط به دبیرخانه	
۳/۲۵	۲/۲۵	۰/۴۲	۲/۸۱	۳- آسیب‌های مربوط به فرآیند نقد	
۴	۲/۸۶	۰/۶۰۴	۳/۳۷	۱- آسیب‌های مربوط به گروه	گروه علوم تربیتی
۲/۸۳	۱/۳۳	۰/۷۱	۲/۲۶	۲- آسیب‌های مربوط به دبیرخانه	
۳/۵۰	۳	۰/۲۰۹	۳/۳۰	۳- آسیب‌های مربوط به فرآیند نقد	
۳/۳۶	۲/۷۱	۰/۴۵	۳/۰۳	۱- آسیب‌های مربوط به گروه	گروه علوم سیاسی
۱/۸۳	۱/۸۳	۰/۰۰۰	۱/۸۳	۲- آسیب‌های مربوط به دبیرخانه	
۳/۵۰	۲/۵۰	۰/۷۰	۳	۳- آسیب‌های مربوط به فرآیند نقد	
۳	۳/۶۴	۰/۲۷	۳/۱۸	۱- آسیب‌های مربوط به گروه	گروه مدیریت
۲/۱۷	۲/۸۳	۰/۲۸	۲/۵۴	۲- آسیب‌های مربوط به دبیرخانه	
۳	۳/۷۵	۰/۳۲	۳/۳۰	۳- آسیب‌های مربوط به فرآیند نقد	
۲/۷۹	۴/۰۷	۰/۴۶	۳/۳۸	۱- آسیب‌های	گروه زبان و

۴۶ آسیب‌شناسی نقد علوم انسانی؛ نمونه مورد مطالعه: داوران شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی

				مربوط به گروه ادبیات عربی
۲	۲/۸۳	۰/۵۸	۲/۴۱	۲- آسیب‌های مربوط به دبیرخانه
۲/۵	۳/۵۰	۰/۳۷	۳/۰۵	۳- آسیب‌های مربوط به فرآیند نقد
۳/۵	۴/۲۱	۰/۴۱	۳/۷۳	۱- آسیب‌های مربوط به گروه
۱/۸۳	۲/۶۷	۰/۳۶	۲/۳۳	۲- آسیب‌های مربوط به دبیرخانه
۲/۲۵	۳/۲۰	۰/۵۱	۲/۷۰	۳- آسیب‌های مربوط به فرآیند نقد
۴/۲۱	۴/۲۱	۰/۰۰۰	۴/۲۱	۱- آسیب‌های مربوط به گروه ادبیات فارسی
۱/۳۳	۲/۸۳	۰/۸۶	۲/۳۳	۲- آسیب‌های مربوط به دبیرخانه
۱/۷۵	۳/۵۰	۰/۸۷	۲/۵۸	۳- آسیب‌های مربوط به فرآیند نقد
۲/۹۳	۴/۴۳	۰/۶۱	۳/۶۰	۱- آسیب‌های مربوط به گروه
۱/۸۳	۲/۶۷	۰/۳۴	۲/۲۵	۲- آسیب‌های مربوط به دبیرخانه
۱/۵	۳/۵۰	۰/۶۵	۳	۳- آسیب‌های مربوط به فرآیند نقد
۳/۹۳	۳/۹۳	۳/۹۳	۰	۱- آسیب‌های مربوط به گروه
۲/۳۳	۲/۳۳	۲/۳۳	۰	۲- آسیب‌های مربوط به دبیرخانه
۲	۳/۲۵	۲/۶۶	۰/۶۲	۳- آسیب‌های مربوط به فرآیند نقد
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰	۱- آسیب‌های مربوط به گروه
۲/۳۳	۲/۳۳	۲/۳۳	۰	۲- آسیب‌های مربوط به دبیرخانه
۳/۷۵	۳/۷۵	۳/۷۵	۰	۳- آسیب‌های مربوط به فرآیند نقد
۳/۶۹	۲/۳۵	۰/۳۱	۲/۹۷	کل ابزار

نتایج نشان داده کل اعضای گروه پاسخ‌دهنده بدون توجه به وابستگی آنها به گروه‌ها، آسیب‌های مربوط به گروه را مهمترین آسیب دانسته‌اند. همچنین پاسخ‌دهندگان عضو گروه‌های زبان‌شناسی، علوم تربیتی، علوم سیاسی، زبان و ادبیات عربی، تاریخ، زبان و ادبیات فارسی و فلسفه نیز آسیب‌های مربوط به گروه و پاسخ‌دهندگان عضو گروه‌های مدیریت، علوم اجتماعی و فقه و حقوق، آسیب‌های مربوط به فرایند نقد را مهمترین آسیب دانسته‌اند (لازم به توضیح است هیچ یک از اعضای گروه‌های روان‌شناسی، اقتصاد و روش-شناسی علوم انسانی اسلامی شورا در بین پاسخ‌دهندگان به سئوال‌های پژوهش نبوده‌اند). ضمناً این بررسی‌ها مشخص ساخته‌اند که در کل، می‌توان گفت داوران همکار با شورا معتقدند "تا حدودی" آسیب‌های مورد نظر وجود دارند.

نظر به اهمیت پاسخ‌های شرکت‌کنندگان در پژوهش به آیت‌های مورد نظر، میانگین و انحراف استاندارد مربوط به هر آیت‌م در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. میانگین و انحراف استاندارد کل آیت‌ها (۱=اصلاً، ۲=کم، ۳=نسبتاً، ۴=زیاد و ۵=کاملاً)

انحراف استاندارد	میانگین	بیشترین	کمترین	سئوال‌ها و مواد پرسشنامه	ردیف
۰/۸۸۸	۳/۴۶	۵	۱	کامل نبودن جامعیت و پوشش گرایش-های تخصصی اعضای گروه‌ها	۱
۱/۳۲	۲/۹۸	۵	۱	سپردن مسئولیت پی‌گیری نتایج داور-ها به اعضای گروه‌ها	۲
۰/۹۵	۳/۵۰	۵	۱	فقدان شناسایی استادان توانا و دارای انگیزه در سطح کشور	۳
۰/۴۵	۴/۸۴	۵	۲	تمایل گروه‌ها به ثبات اعضای	۴
۰/۹۵	۳/۸۵	۵	۳	کمبود عضویت اعضای گروه‌ها از تمام دانشگاه‌های استان تهران	۵
۱/۱۶	۳/۵۸	۵	۱	ضعف ارتباط گروه‌ها با مراکز حوزوی قم	۶
۱/۰۸	۲/۲۲	۵	۱	تحویل داورى مقالات نقد به استادان آشنا با شیوه‌های نقد و داورى در شورا	۷
۱/۱۸	۳/۴۲	۴	۱	وجود مشکل در سیستم اخذ داورى‌ها توسط دبیران گروه‌ها	۸
۰/۸۸	۳/۹۲	۵	۱	کم‌بودن ارتباط دبیران با داوران در پی-گیری‌ها	۹
۰/۸۷	۳/۸۴	۵	۱	گله‌مندی بعضی از داوران از نحوه	۱۰

آسیب‌های مربوط به گروه

۴۸ آسیب‌شناسی نقد علوم انسانی؛ نمونه مورد مطالعه: داوران شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی

				پیگیری‌های بعضی دبیران به دلیل تماس‌های مکرر		
۰/۸۷	۳/۲۰	۵	۱	ناآشنایی داوران با نحوه پرکردن فرم‌های داوری	۱۱	
۰/۸۷	۲/۴۸	۵	۲	ضرورت برگزاری نشست‌های علمی بیشتر	۱۲	
۰/۹۵	۲/۷۶	۵	۱	نیاز به تقویت رابطه گروه‌ها با دانشگاه-های سطح کشور	۱۳	
۲/۲۳	۲/۲۹	۵	۱	مشکل تامین هزینه‌های ایاب و ذهاب اعضا گروه‌ها	۱۴	آسیب‌های مربوط به کارکرد اجرایی (دبیرخانه شورا)
۱/۲۳	۲/۰۶	۵	۱	دیر هنگام بودن پرداخت داوری‌ها	۱۵	
۱/۱۷	۲/۳۸	۵	۱	نیاز به تبلیغات کیفی در شورا	۱۶	
۱/۰۱	۲/۳۹	۴	۱	کم بودن حق‌الزحمه داوران	۱۷	
۱/۱۹	۲/۴۳	۵	۱	نداشتن ارزش علمی و دانشگاهی گواهی اعطایی به داوران	۱۸	
۰/۸۹	۱/۸۰	۵	۱	کند بودن روند چاپ مقالات در مجله شورا	۱۹	
۱/۰۳	۲/۴۰	۴	۱	عدم تضمین چاپ مقالات داوران در مجله شورا	۲۰	
۰/۹۱	۲/۷۳	۵	۱	وجود اشکال علمی در فرم‌های داوری	۲۱	آسیب‌های مربوط به فرایند نقد (در شورای بررسی متون)
۰/۸۹	۲/۸۱	۵	۱	کمبود و نقص در پرسش‌های فرم داوری	۲۲	
۰/۷۹	۳	۴	۱	تفاوت معنادر بین امتیازهای برآمده از فرم داوری با امتیازاتی که در مقاله نقد به یک کتاب داده می‌شود	۲۳	
۱/۰۲	۳/۶۷	۴	۱	منحصر شدن گروه‌ها به ارزیابی کتب درسی دانشگاه‌ها	۲۴	
۰/۷۳	۲/۱۶	۵	۱	فقدان فرهنگ نقد کتاب در جامعه علمی	۲۵	

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد مهمترین آسیب‌های نقد متون علوم انسانی از نظر داوران به ترتیب اهمیت عبارتند از: تمایل گروه به ثبات اعضا، ارتباط ضعیف دبیران با داوران، عدم پوشش کامل دانشگاه‌های تهران برای عضویت در گروه‌های شورا، گله‌مندی داوران از نحوه

پیگیری بعضی دبیران، منحصر شدن داورهای گروه‌ها به کتب دانشگاهی، ضعف ارتباط گروه‌ها با حوزه های علمیه، عدم شناسایی استادان توانا در سطح کشور، پوشش ضعیف گرایش‌های تخصصی اعضای گروه‌ها، اخذ دیرنگام داورها توسط دبیران، ناآشنایی داوران با نحوه پر کردن فرم داور، تناقض بین امتیازات کسب‌شده از طریق فرم داور و فرم تهیه مقاله استخراجی، ضرورت پیگیری نتایج داورها توسط اعضای گروه‌ها (برای کمک به دبیران)، ضعف در روابط گروه‌ها با دانشگاه‌ها، و ضعف فرم داور از لحاظ علمی. سایر موارد که میانگین آنها کمتر از ۲/۵ بوده است به عنوان آسیب تلقی نشده‌اند.

۴. نتیجه‌گیری

این پژوهش به طور کلی نشان می‌دهد مهمترین آسیب‌های نقد از نظر داورانی که در سال ۱۳۹۰ با شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی به عنوان مهم‌ترین مرکز نقد علمی کتب علوم انسانی در کشور، همکاری داشته‌اند، مربوط به مسائل ساختاری گروه‌هاست از قبیل: ناکافی بودن جامعیت و پوشش گروه‌ها، عدم شناسایی کامل استادان توانمند در سطح کشور، تمایل گروه‌ها به ثبات اعضا، و مشکل ارتباط در حلقه داوران گروه‌ها. نتایج تحقیق همچنین نشان داده است موارد مربوط به مسائل ساختار اداری شورا از قبیل پرداخت هزینه‌های جانبی، تبلیغات کیفی در مورد فعالیت‌های شورا و کم‌بودن حق‌الزحمه‌ها از نظر داوران آسیب جدی محسوب نشده است.

۵. پیشنهادهای کاربردی

بر این اساس، پیشنهادهای اصلاحی زیر در شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی ارائه می‌شود:

- ۱) کتب مورد نقد، به کتب دانشگاهی محدود نشود.
- ۲) گروه‌ها به لحاظ گرایش‌های جامع تخصصی خود کامل شوند.
- ۳) فرم نقد و داور حسب نظر داوران و رعایت اسلوب علمی نقد، اصلاح شود.
- ۴) دبیران گروه‌ها، ارتباط قوی‌تری با داوران ناقد برقرار نمایند.
- ۵) سلسله کارگاه‌های توجیهی برای داوران در مورد نحوه پر کردن فرم‌های داور برگزار شود.

۵۰ آسیب‌شناسی نقد علوم انسانی؛ نمونه مورد مطالعه: داوران شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی

- ۶) گروه‌های تخصصی شورا با دانشگاه‌های مختلف ارتباط قوی‌تری برقرار نمایند.
- ۷) ورود افراد جدید و توانمند به گروه‌ها و حلقه داوران تسهیل شود.
- ۸) دانشگاه‌های حوزه علوم انسانی شهر تهران در حلقه داوران، پوشش کامل داده شوند
- ۹) گروه‌های تخصصی شورا بایستی ارتباط قوی‌تری با حوزه‌های علمی برقرار نمایند.

۶. پیشنهاد‌های راهبردی

علاوه بر این، بر اساس تحقیق حاضر و نتایج آن، راهبردها و راهکارهای زیر برای ترویج و توسعه نقد در حوزه علوم انسانی کشور پیشنهاد می‌شود. تفاوت این موارد با پیشنهاد‌های پیشین آن است که نقطه تمرکز در پیشنهاد‌های کاربردی برآمده از مقاله، بر رسالت‌ها و وظایف "شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی" و مسائل خاص آن بود اما راهبردهای ذیل بر محور "آسیب‌شناسی نقد متون در حوزه علوم انسانی" تنظیم شده‌اند که یکی از اهداف این نوشتار بوده؛ طبیعی است این راهکارها برآمده از مفاد تحقیق حاضر و مستخرج از آسیب‌شناسی مذکور می‌باشد:

- ۱) ضرورت تنظیم سند جامع نقد در حوزه علوم انسانی به‌ویژه تدوین شاخصه‌های نقد و ارزیابی متون علوم انسانی با توجه به مبانی بومی و رویکردهای اسلامی. (ر.ک: حسینی، ۱۳۹۳ ب) بدین منظور تعیین چارچوب‌های مشخص نقد و مناظرات علمی و اجرای آن در حوزه‌ها و دانشگاه‌ها بدون تبلیغ‌های سیاسی می‌تواند کمک‌کننده باشد.
- ۲) ضرورت راه‌اندازی و استفاده بهینه از شبکه جامع شناسایی استادان حوزه علوم انسانی در حوزه‌ها و دانشگاه‌ها با توجه به رشته و گرایش‌های تخصصی و مدیریت نظام‌مند آن.
- ۳) ضرورت ایجاد هماهنگی، تبادل و تنظیم وظایف متفاوت بین شوراهای مرتبط در حوزه علوم انسانی کشور مانند: شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی، شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای اسلامی شدن دانشگاه‌ها، و شورای تحول علوم انسانی.
- ۴) ضرورت تنظیم و توافق درباره یک مدل فراگیر و جامع برای نقد علمی و داوری شکلی و محتوایی متون حوزه علوم انسانی (به عنوان نمونه، الگو و فرم‌های نقد و داوری موجود در شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی می‌تواند مورد توجه قرار گیرد).
- ۵) ضرورت مرتبط کردن استادان حوزه علوم انسانی با فرایند نقد متون و کتب درسی دانشگاهی.

- ۶) ضرورت ترویج نقد علمی و پرهیز از نقدهای عمومی و عامیانه^۵ در محیط جامعه علمی حوزوی و دانشگاهی.
- ۷) ضرورت هدایت و جهت‌دهی گروه‌های تخصصی شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی در کشور، به عنوان اولین و سابقه‌دارترین شورای تخصصی نقد و داوری متون علوم انسانی در کشور به سمت دستیابی به یک "مرجعیت علمی نقد" در رشته‌های تخصصی خود (در سطح کشور و سپس در دامنه‌های جهانی)^۶.
- ۸) ضرورت استفاده از ابزارهای لازم در آیین‌نامه‌های اجرایی وزارت علوم برای تشویق اعضای هیئت علمی دانشگاهها به نقد علمی کتب و مقالات حوزه علوم انسانی.
- ۹) ضرورت برگزاری سلسله کارگاه‌های پژوهشی و نیز کارگاه‌های آموزشی متد نقد کتاب در حوزه علوم انسانی^۷.
- ۱۰) ضرورت پژوهش در باب مؤلفه‌های مفهومی نقد و اهمیت مطالعات نظری در خصوص ساختار نقد در حوزه علوم انسانی.
- ۱۱) ضرورت راه‌اندازی پژوهشکده‌های نقد متون در مجامع دانشگاهی و تأسیس انجمن‌های علمی نقد در حوزه علوم انسانی.
- ۱۲) ضرورت راه‌اندازی مجلات تخصصی علمی- پژوهشی و علمی- ترویجی در حوزه نقد پژوهی در سطح دانشگاه‌ها و موسسات پژوهشی کشور.
- ۱۳) تأسیس رشته‌های جدید تحصیلات تکمیلی در زمینه نقد پژوهی در حوزه علوم انسانی.
- ۱۴) ضرورت فرهنگ‌سازی و نهادینه کردن نقد متون علمی در مجامع علمی و دانشگاهی.

پی‌نوشت‌ها

۱. پیرامون "نقد علمی" و مرزها و تفاوت‌های آن با نقد عامیانه ر.ک: برنامه، اهداف و رویکردهای شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی، ص ۳ و ۲.

ردیف	عنوان	۱	۲	۳	۴	۵
۱	جامعیت صوری اثر (از فهرست مطالب تا نمایه)					(۳)
۲	کیفیت چاپی و فنی اثر (حروف‌نگاری، صفحه‌آرایی، طرح جلد، و ...)					(۲)

۵۲ آسیب‌شناسی نقد علوم انسانی؛ نمونه مورد مطالعه: داوران شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی

(۱)	۳	رعایت قواعد عمومی نگارش و ویرایش تخصصی اثر			
	۴	میزان روان و رسا بودن			
		جمع امتیازات			

۲. در این خصوص مراجعه کنید به فرم های نقد و بررسی متون و کتب علوم انسانی (کتب ملی) در شورای بررسی متون (شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی، ۱۳۹۰ ب). در این فرم ها از داوران و ناقدان خواسته می شود در دو بخش: ۱- بررسی ابعاد شکلی اثر و ۲- بررسی ابعاد محتوایی، به نقد و تحلیل یک اثر علمی بپردازند؛ در ذیل ابعاد شکلی، چهار پرسش و در ذیل ابعاد محتوایی، نوزده پرسش وجود دارد و پس از طرح تفصیلی سوالات و پاسخ های تشریحی داوران، نهایتاً در ضمن جدول زیر که در ص ۹ فرم درج شده است، امتیازات و ضرائب آنها جمع بندی می گردد:

الف) جدول بررسی شکلی اثر:

ب) جدول بررسی محتوایی اثر:

ردیف	موضوع	عالی (۴)	خوب (۳)	متوسط (۲)	ضعیف (۱)	ضرائب
۱	نظم منطقی و انسجام مطالب در کل اثر (بین فصول کلی و اصلی کتاب)					(۴)
۲	نظم منطقی و انسجام مطالب در درون هر فصل					
۳	اعتبار منابع از جهت علمی					
۴	کفایت منابع اثر با توجه به منابع موجود و جدید					
۵	میزان دقت در استنادات و ارجاعات (توجه به اصول منبع دهی علمی)					
۶	رعایت امانت در ذکر مأخذ					
۷	وجود نقد و بررسی و تحلیل های علمی در اثر					
۸	رعایت بی طرفی علمی					
۹	وجود نمونه هایی از نوآوری در اثر					
۱۰	روزآمدی اطلاعات و داده ها					
۱۱	میزان سازواری محتوای اثر با مبانی و پیش فرض های اثر					(۳)
۱۲	میزان سازواری محتوای اثر با مبانی و پیش فرض های اسلامی					
۱۳	میزان انطباق محتوای اثر با عنوان و فهرست آن					
۱۴	تناسب و جامعیت موضوعی و محتوایی اثر با اهداف درس					
۱۵	میزان مطابقت اثر با سرفصل های مصوب وزارت علوم					
۱۶	چگونگی بهره گیری از ابزارهای لازم علمی برای تفهیم					

موضوع	
۱۷	دقت در کاربرد اصطلاحات تخصصی و معادل‌سازی‌ها
۱۸	رویکرد اثر به فرهنگ و ارزشها و پاسخگویی به نیازهای جامعه اسلامی
۱۹	کاربرد اثر در برنامه آموزشی
جمع امتیازات	

۳. ببینید: برنامه ها، اهداف و رویکرد های شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی، ص ۲ و ۳

۴. در این خصوص ببینید: همان، ص ۸

۵. نمونه این کارگاه‌ها در سال های گذشته توسط نویسنده این مقاله در بعضی دانشگاه‌ها و موسسه‌های پژوهشی برگزار شده است (ر.ک: سایت شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی؛ www.shmoton.ir).

کتاب‌نامه

- اسلامی، سید حسین (۱۳۸۳)، *اخلاق نقد*. قم. دفتر نشر معارف.
- انوری، حسن (۱۳۸۲)، *فرهنگ دو جلدی سخن*. تهران. انتشارات سخن.
- بلخاری، حسن (۱۳۸۶)، «اصول و مبانی نقد و پژوهش هنری؛ معنا و مفهوم نقد در آثار قدما (اسلامی - ایرانی)». پژوهشنامه فرهنگستان هنر. شماره ۵، صص ۶ تا ۱۹.
- حسینی، سید حسین (۱۳۸۹ب)، «نقد نقد»، نشریه علمی تخصصی کرسی اندیشه، شماره ۹. ستاد نهضت تولید علم و کرسی‌های نظریه‌پردازی.
- حسینی، سید حسین (۱۳۹۰)، «لوح فشرده کارگاه پژوهشی متد نقد کتاب در حوزه علوم انسانی». تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- حسینی، سید حسین (۱۳۹۲)، *نهضت تولید علم؛ کرسی‌های نظریه‌پردازی و آزاد اندیشی*. تهران. انتشارات آوای نور.
- حسینی، سید حسین (۱۳۹۳ب)، *پیشگفتار نقد نامه های علمی گروههای تخصصی شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی*، تهران، انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- حسینی، سید حسین (۱۳۸۸)، «نسبت آزاداندیشی و نقد اندیشی»، نشریه علمی تخصصی کرسی اندیشه، شماره ستاد نهضت تولید علم و کرسی‌های نظریه‌پردازی.
- حسینی، سید حسین (۱۳۹۳الف)، *برنامه‌ها، اهداف و رویکردهای شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی*. تهران. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- حسینی، سید حسین (۱۳۸۹الف)، «نقد و پژوهشگری»، نشریه علمی تخصصی کرسی اندیشه، شماره ۹. ستاد نهضت تولید علم و کرسی‌های نظریه‌پردازی.

۵۴ آسیب‌شناسی نقد علوم انسانی؛ نمونه مورد مطالعه: داوران شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی

شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی (۱۳۹۰ الف). *شیوه‌نامه نقد و تحلیل آثار و کتب در تراز جهانی*. تهران. انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی (۱۳۹۰ ب). «فرم نقد و بررسی متون و کتب علوم انسانی (کتب ملی)». تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

فرامرزی قراملکی، احد (۱۳۹۰)، *ارمغان نقد*، تهران، انتشارات خانه کتاب.

واربرتون، نایجل (۱۳۸۸)، *اندیشیدن؛ فرهنگ کوچک سنجش‌گرانه اندیشی*، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.